

Romualdo Granausko apysaka „Gyvenimas po klevu“ – iššūkis sovietmečio realybei

Visuomenės dėmesys tik ką pasirodžiusiai knygai – reta laimė rašytojui. Grožinės literatūros kūriniai, kaip ir žmonių, likimai gana įvairūs. Vienos knygos ilgai dulka lentynose ir neperskaitytos praranda savo vertę, kitas į viešumą išveda reklama, o trečios tampa žinomos, perkamos ir skaitomos, nors dar tebekvepia spaustuvės dažais. R. Granausko, mūsų laikų ryškaus lietuviškosios prozos kūrėjo, knyga „Gyvenimas po klevu“ iš karto pateko į populiariausiųjų sąrašą. Sunku pasakyti, kas lėmė tokią apysakos sėkmę. Daug reiškė tai, kad rašytojas visuomenėje jau buvo žinomas savo apysaka „Jaučio aukojimas“, novelių rinkiniais „Duonos valgytojai“ ir „Bružas“. Šiaip ar taip, nuo pirmosios knygos pasirodymo iki apysakos „Gyvenimas po klevu“ buvo praėję du dešimtmečiai. Atidavus duoklę rašytojo autoritetui, tenka pažymėti, kad apysakai kelią į skaitytojo protą ir širdį visgi lėmė knygos turinys.

Kalbant apie knygos reikšmę, reikėtų remtis tų laikų kontekstu, 1988 metai... Sovietmetis. Pirmieji Tautos atgimimo ženklai, kurių knygos autorius dar negalėjo matyti, nes knyga parašoma anksčiau negu ji pasirodo ir ne per vieną dieną. Išgirtoji tarybinė tikrovė čia atskleidžiama ne pačiomis gražiausiomis spalvomis. Rašytojas nepabūgo būti apkaltintas už tarybinės tikrovės juodinimą ir laimėjo visuomenės simpatijas. Pasklaidžius tų laikų spaudą, susidaro įspūdis, kad knyga susidomėjo patys įvairiausi Lietuvos gyventojų sluoksniai: nuo moksleivio iki kolūkio pirmininko. Tai liudija, kad knyga atsirado laiku.

Kuo knyga patraukė tų laikų skaitytoją? Vieniša, apleista senyvo amžiaus moteris... Mūsų literatūros tradicijoje tai nėra kažkas nauja (P. Cvirkos apsakymas „Uogelė“, A. Vaičiulaičio „Tavo veido šviesa“ ...). Tačiau ankstesniuose rašytojų kūrinuose problemos ištakų ir sprendimo būdų ieškoma herojaus mikropasaulyje – tarp vaikų, anūkų, kaimo bendruomenės. R. Granausko knygos herojė Monika Kairienė visomis jėgomis grumiasi su visuomenine santvarka, su naujais papročiais, su tuo, kas globalu ir ne taip lengvai įveikiama. Monikos Kairienės likimas – iššūkis sovietinei valdžiai, nugyvenusiai Lietuvos kaimą iki visiškos degradacijos. Tais laikais, kai buvo šaukte šaukiama apie sovietmečio laimėjimus, tai buvo labai daug.

Rašytojas atsisako kaltųjų ieškojimo ir moralizavimo, o kaltės ieškojo pačioje sovietinės tikrovės egzistencijoje. Visas kaimo gyvenimas – tai tarsi nevaldomas vežimas riedaš į pakalnę prarajos link. Jį sustabdyti ar pakeisti jo kryptį jau ne kaimo moters jėgoms. Kaimo žmonių kelias į mankrutizmą prasideda ir pirmaisiais kolektyvizacijos metais, kai Monikos Kairienės vyras Konstantas, jėga atvartytas į kolūkį, praranda tikėjimą gyvenimo ateitimi ir be saiko piktnaudžiauja alkoholiu.. Knyga sudrebino visuomenę savo beviltiškumu. Tai sovietmečiu buvo nauja ir neleistina.

Knyga „Gyvenimas po klevu“ – tai naujas požiūris į sovietinę erdvę, laiką ir vertybes. Turbūt nė viena epocha žmonijos istorijoje tiek nedžiūgavo ir nesigyrė laimėjimais kaip sovietmetis. „Mes laimingi kolūkiečiai,/ Mums tarybų saulė šviečia,/ Žeri pasėlio daigai,/ Auga derlius neblogai,“ – deklamuodavo jau darželinukai. Paprasčiausias sotumas ir šilta apranga, kad žmogui nebūtų šalta, buvo traktuojami kaip valstybės suteikti prioritetai žmonėms, tarsi badas ir šaltis būtų norma. Kolūkių gyvenvietės būdavo pasididžiavimo viršūnė, o kur keliai, gatvės, kultūros namai... Kaip žmonių tarpusavio santykių etalonas buvo skelbiamas kolektyvas. Kolektyviniai ūkiai, kolektyviniai sodai, įmonės kolektyvas... Platūs viena kultūra apsėti laukai buvo gamtovaizdžio etalonas. Buvo garsiai didžiuojamasi geležimi, atėjusia į medinį Lietuvos kaimą. Traktoriai, kombainai, sunkvežimiai ir lengvieji automobiliai tapo išgirtojo kaimo puošmena. Per senos moters Monikos Kairienės vaizduotę ir mąstymą šioms visoms vertybėms pateikiama opozicinė atsvara. Šiurkštiems technizuotiems santykiams su gamta Kairienė kaip priešpriešą, pateikia savąsias vertybes. Kai senasis šuo nugaišo, „naujo šuniuko ji nenorėjo, nes negalėjo užmiršti senojo balso“. Kairienei nėra džiaugsmo matant gausų kolūkio derlių: „Viską daro su mašinom, su traktoriais... Tokius laukus apseja, nupjauna, iškulia grūdo į saują nepaėmė“. Laukų platybėse Kairienei vaidenasi buvusių sodybų tamszalės dėmės ir jose ji regi palaidotą kaimą su visais kažkada žaliavusiais medžiais. Gyvenvietės, kuriose įsikūrė naujoji karta, neįdomios. Šalčiu dvelkia silikatinių plytų namai, amžinai apkasti grioviais, nusmaigstyti metaliniais strypais, užkloti šaligatvio plytelėmis. Baigią statybas, elektra virina masyvius vartus, dažo juos ryškiomis spalvomis, atgabena laukų akmenis, įkiša egzotiškus medelius ar krūmus, pasodina dažnai nuo svetimų kapų pavogtas begonijas. Naujakuriams – tai vertybė, o Kairienę tokia erdvė nupurto šalčiu. Klevas, ant kurio šaknų pastatyta troba, slenksčio akmuo, pempės balsas, vyturio giesmė, senos kapinaitės, senas kelias – tai vertybės, kurios egzistuoja tol, kol egzistuoja nors vienas senojo kaimo žmogus. Nebebus Kairienės – nebeliks trobos. „Po kelių metų viską nugriausim, galėsi tą šlamštą pats buldozeriu ir nuverst“, - sako kolūkio pirmininkas Kairienės anūkiui Dariui. Iškeliaus iš sodybos ir senieji įrankiai – šakė, grėblys, dalgis, duonkepės kubilėlis – nes apie visą šitą inventorių modernūs R. Granausko herojai kalba su neslėpiama panieka.

R. Granauskas apysakoje metė iššūkį išgirtiems sovietmečio žmonių tarpusavio santykiams. Šlovinami kultūros namai, darbo kolektyvai, o šilumos ir meilės nebėra net tarp artimiausių žmonių. Kairienės lūpose nuolat skamba žodžiai „mano žmogus“. Taip ji vadino savo vyrą, kurio nebūtų išsižadėjusi jokioje situacijoje. Antosei, Kairienės marčiai, vyras tik pinigų uždirbėjas. Prasigėrusį Antosė jį išveja iš namų. Sūnų Darių nuo vaikystės atpratino nuo mylinčios močiutės: „Visi sako – baba, baba, o aš nė matęs nesu“. Kairienė jaučia, kad anūko šeima jai jau tik tolima giminė. Užsikalbėjusi su seniai matyta jaunystės drauge Onute, Kairienė pasijunta esanti kalta, kai tas stambus vyras, anūkas, šiurkščiai išbara močiutę už nepakurstytą ugnį ir

atvėsusias bulves. Išgarbintas tarybinis jaunimas jau nebežino, „kaip apsieiti su senu žmogum“, kaip jo neužgauti. Kyla klausimas, ar išgarbintoji sovietinė bendruomenė – kolektyvas gali dalintis meile, nuoširdumu, atjauta, jeigu šitų jausmų jau nebėra net šeimose. R. Granausko apysaka – tai ne publicistinis kalbėjimas, ne paskaita apie sovietmečio blogybes, tai gyvas, jautrus pasakojimas nuspalvintas senos moters išvalgumu ir jautrumu.

Knygoje gausu simbolikos. Skęstančio Konstanto išmestas ant ledo butelis – tai tarsi estafetė jaunajai kartai, kurią vaikai ir anūkai neš iki visiškos degradacijos - Ignelio. Klevas – tai tarsi paskutinis Kairienės bičiulis, jos laimingų dienų liudininkas. Kairienei kelionė iš vienišos sodybos į gyvenvietę – tai tarsi visos Lietuvos kelionė iš senųjų laikų į naujuosius. Senosios Kairienės giesmė ant kapinių kalnelio, jos klūpojimas – tai tarsi visko, ką ji išsaugojusi senoviško laidotuvės. Simboliška ir Kairienės mirtis, kai ji su kastuvu, tuo paniekintu įrankiu, dar ginasi nuo traktoriaus, jau pravažiavusio geldą, grasančio jos trobai. Ši scena simboliškai atskleidžia Lietuvos situaciją. Rašydamas šią knygą, autorius turbūt dar nenujautė, kad ir kastuvu galima stoti prieš techniką, tai įvyko po trejeto metų prie televizijos bokšto.

O visgi knygos „Gyvenimas po klevu“ autorius jau kažką nujautė. Knygos pabaigoje viltingai prabylama apie einantį laiką. Kairienės vizijose „eina laikas: per žalią kiemo žolę, per dobiliukų galvas <...> su plūgeliu ant peties jis žiūri vakarų pusėn“. Nuo knygos parašymo praėjo 20 metų. Laikas eina... Knyga išlieka aktuali jaunimui kaip nesenos istorijos pamoka, vyresniems – kaip skaudžių prisiminimų liudininkė. O istorija išlieka gyva net užverstuose lapuose.

Aurelija Januškaitė
Lietuva, Panevėžys
Panevėžio „Minties“ gimnazija
12 klasė